

מבט על, גיליון 463, 3 בספטמבר 2013

מדוע המתקפה הכימית בפרברי דמשק שונה מהרג אזרחים באמצעים קונבנציונליים?

שלמה ברום

הנשיא אובמה החליט על פעולת עונשין מוגבלת, מתוחמת בזמן ובהיקף, כדי להרתיע את משטר אסד משימוש נוסף בנשק כימי. פרשנים רבים בארץ ובעולם מותחים עליו ביקורת בשל ההחלטה הזאת כשהנימוק העיקרי שלהם, הוא שבמלחמת האזרחים בסוריה יש כבר למעלה מ-110,000 הרוגים, שחלק גדול מהם אזרחים, ובכל זאת ארצות הברית לא נקטה בכל פעולה צבאית להפסיק את הטבח הזה. מדוע העובדה, שהאזרחים שנהרגו בפרברי דמשק והומתו בנשק כימי, מחייבת התייחסות שונה של הנשיא? למתים ומשפחותיהם הרי לא משנה כיצד נהרגו. מבקרים אלו מתחלקים לשתי קבוצות. חלקם מבקשים להביא למסקנה שכפי שארצות הברית לא נקטה בפעולה צבאית כתגובה למעשי הרג קודמים, בשל שורה של סיבות טובות כן היא אינה צריכה לנקוט בפעולה צבאית גם הפעם. החלק האחר מבקש להביא למסקנה שארצות הברית צריכה להחליט על מעורבות צבאית הרבה יותר נרחבת במלחמת האזרחים על מנת להפיל את המשטר ולהפסיק את ההרג. מטרת מאמר זה להסביר מדוע בכל זאת השימוש בנשק כימי מחייב התייחסות מיוחדת ואחרת.

החזון של קץ כל המלחמות הוא יעד נאצל שדחף ליוזמות בינלאומיות שונות החל מהקמת חבר הלאומים אחרי מלחמת העולם הראשונה. אולם, השגתו קשה, אם היא אפשרית בכלל, ולכן הקהילה הבינלאומית צריכה בינתיים להסתפק במאמצים להגביל את המלחמות כאשר הן פורצות, ולקבוע כללי התנהגות, שלפיהן יפעלו הצדדים כאשר הם נלחמים זה בזה. זה דומה במידה מסוימת לתחומים אחרים של רגולציה של פעילויות אנושיות שונות, שמטרתה להגביל את הנזקים הפוטנציאליים של פעילויות אלו. אחד העקרונות המנחים מאמץ זה בתחום המלחמה, הוא הרצון להגביל פגיעה באזרחים, שאינם מעורבים בלחימה. עקרון זה משפיע במידה רבה על ההתייחסות לכלי נשק שונים, ומביא להתמקדות בהגבלת השימוש באמצעים, שיכולים לגרום להרג המוני ללא הבחנה. אין פלא שיש מאמץ מיוחד להביא לאיסור ההצטיידות והשימוש בנשק להשמדת המונים על סוגיו השונים. זהו נשק שבמקרים רבים התועלת הצבאית שלו כנגד צבא מאורגן ומצויד מפקפקת אבל הוא יכול לגרום להרג המוני בקרב האזרחים.

נשק כימי הוא אמנם פחות קטלני מנשק ביולוגי או גרעיני אבל הוא בהחלט נמנה על הקטגוריה של נשק להשמדת המונים. יעילותו כנגד צבא מאומן, המצויד באמצעי התגוננות, היא מאוד מפקפקת. נשק כימי אינו חימוש שימושי למלחמה בין צבאות גם משום שקשה מאוד לחזות את תוצאות הפעלתו. אלו תלויות בגורמים חיצוניים כמו תנאי מזג האוויר והתנהגות האנשים באזור שבו מוטל החימוש. האם הם מרוכזים או מפוזרים, נמצאים בתוך מבנים או מחוצה להם וכו'. יש סימנים לכך שגם במקרה של התקיפה הכימית בפרברי דמשק המשטר תיכנן תקיפה הרבה יותר מוגבלת והופתע מהיקף הנפגעים. לעומת זאת נשק כימי יכול לגרום להרג המוני של אזרחים לא מוגנים כפי שאכן ארע במקרה הזה.

לקהילייה הבינלאומית היו הישגים לא מבוטלים בהגבלת התפוצה והשימוש בנשק להשמדת המונים. נחתמו אמנות שמכסות את שלושת סוגי הנשק, כימי, ביולוגי וגרעיני, ועל אף כול החולשות ששל האמנות השונות נוצרה נורמה בינלאומית כנגד סוגי הנשק האלו. כל גישה סובלנית לשימוש בנשק הזה תפגע פגיעה קשה בעוצמת הנורמה הזאת. הנשיא אובמה כבר בראשית תקופת הכהונה הראשונה שלו הציב לעצמו מטרה מרכזית – הגבלת נשק להשמדת המונים (עם דגש על נשק גרעיני),

אין זה מפתיע שהוא אימץ את הגישה של התייחסות מיוחדת לשימוש בנשק כימי במלחמת האזרחים בסוריה.

בהחלטה על פעולות צבאיות כדאי לאמץ את העיקרון המוביל של הרפואה; קודם כל אל תגרום נזק. לכן צריך לעמת את ההישגים הצפויים של הפעולה עם מחירה והנזקים שהיא יכולה לגרום לאלו שהפעולה אמורה לשרת אותם. הממשל האמריקאי החליט לא להתערב במלחמת האזרחים למרות קביעתו, שהמשטר איבד כל הצדקה מוסרית לקיומו ועל כן הוא צריך ליפול. ההחלטה הזאת שלו מתבססת על ניתוח של התועלת של מעורבות אמריקאית כזאת לעומת מחירה ונזקיה הצפויים. אין להקיש מכך שפעולה שיעדיה יותר מוגבלים אינה לגיטימית כאשר באותו סוג ניתוח מתברר שהיא יכולה להשיג את מטרותיה המוגבלות וגם אינה גורמת נזקים לאלו שהיא אמורה לשרת אותם.

פעולה צבאית אמריקאית מוגבלת שמטרתה להעניש ולהרתיע מפני שימוש נוסף בנשק כימי היא אפשרית ופוטנציאל הנזק שבה קטן, אם בכלל. על מנת שהיא תשיג את יעדיה היא צריכה להעביר למשטר מסר שהמשך השימוש בנשק הכימי יביא לפעולות צבאיות מערביות נוספות, שיפגעו במידה רבה ביכולתו לשרוד. יעד זה אפשר להשיג על ידי תקיפה של מטרות שהן חשובות לשרידותו של המשטר, כמו יחידות צבא ואמצעי לחימה המשחקים תפקיד חשוב במלחמת האזרחים. הפעולה צריכה להיות מוגבלת אבל אפקטיבית במובן זה שהמטרות שיותקפו אכן חשובות לשרידות המשטר והן תושמדנה, אבל ההיקף יהיה מוגבל ובהתאם לכך הפגיעה בשרידות המשטר תהיה מוגבלת. אחד היתרונות של פעולה כזאת, הוא מזעור הסיכויים של הסלמה כתוצאה מתגובה של המשטר הסורי, שכן אם חפץ חיים הוא האינטרס שלו יהיה שלא להגיב כנגד ארצות הברית ובנות בריתה. החשש מהסלמה וגלישה של המשבר למדינות מזרח תיכוניות נוספות, הוא אחד הסיבות לכך שהממשל האמריקאי מעריך שהתערבות צבאית ממשית במלחמת האזרחים יכולה להביא בסוף יותר נזק מתועלת. לעומת זאת, רק אם התקיפה האמריקאית תהיה מאוד לא אפקטיבית, לדוגמה, אם ייפגעו כמה אתרים ריקים בתקיפה של טילי שיוט, עלול להיגרם נזק משמעותי כתוצאה מהתקיפה הזאת, משום שהאמינות האמריקאית וכושר ההרתעה והאכיפה שלה יספגו מכה נוספת.

גם מבחינתה של ישראל יכולה תקיפת עונשין מוגבלת להיות התרחיש הנוח ביותר. אמנם הישגיה יהיו מוגבלים, אבל גם לישראל, השוכנת באזור שבו מאגרי הנשק הכימי הפעילים הגדולים ביותר בעולם, צריך להיות אינטרס באישוש הנורמה של אי שימוש בנשק כימי. מצד שני הסיכוי שישאל תיסחף לעימות צבאי לא נחוץ בשל תגובות סוריות על התקיפה האמריקאית, נמוך ביותר במתאר הזה. סביר ביותר שסוללות כיפת ברזל, החץ והפטריוט יישארו מבלי שיהיה בהם צורך – בתרחיש הזה.